

О. Цицик

Львівський державний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права
great_master@ukr.net

ДЕФІНІЦІЯ «ГРОМАДИ» У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

© Цицик О., 2019

У статті окреслено особливості тлумачення поняття «грумада» в сучасному науковому дискурсі та розкрито його методологічний потенціал як інструмента побудови теоретико-правових конструктів. З'ясовано, що концепт грумади визначає соціальну картину життя як у плані його конституювання, так і в аспекті його концептуалізації.

Складність та багатовимірність феномену грумади обумовила аналіз його сутності в площині перетину історичного, політологічного, соціологічного, правового, психологічного, культурологічного дискурсів. Визначено, що сутність грумади в контексті наукового дискурсу виявляється на двох рівнях: практичному (як форма суспільного буття) та теоретичному, духовно-екзистенційному рівні (як світоглядний конструкт, символ, архетип ідеальної моделі взаємодії людей).

Ключові слова: грумада; грумадське; грумадянин; грумадянське суспільство; територіальна грумада; територіальний колектив; спільнота; соціальна спільність; соціальний феномен.

О. Цицик

ДЕФИНИЦИЯ «ОБЩЕСТВА» В НАУЧНОМ ДИСКУРСЕ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

В статье обозначены особенности толкования понятия «община» в современном научном дискурсе и раскрыто его методологический потенциал как инструмента построения теоретико-правовых конструктов. Выяснено, что концепт общины определяет социальную картину жизни как в плане его конституирования, так и в аспекте его концептуализации.

Сложность и многомерность феномена общества обусловила анализ его сущности в плоскости пересечения исторического, политологического, социологического, правового, психологического, культурологического дискурса. Определено, что сущность общества в контексте научного дискурса оказывается на двух уровнях: практическом (как форма общественного бытия) и теоретическом, духовно-экзистенциальном уровне (как мировоззренческий конструкт, символ, архетип идеальной модели взаимодействия людей).

Ключевые слова: общество: общественное; гражданин; гражданское общество; территориальная община; территориальный коллектив; сообщество; социальная общность; социальный феномен.

COMMUNITY DEFENSE IN THE SCIENTIFIC DISCUSSION: THEORETICAL AND LEGAL ASPECTS

The article outlines the peculiarities of the interpretation of the notion “community” in contemporary scientific discourse and reveals its methodological potential as an instrument for constructing theoretical and legal constructs. It is revealed that the concept of the community determines the social picture of life both in terms of its constitution, and in the aspect of its conceptualization.

The complexity and multidimensionality of the phenomenon of the community led to the analysis of its essence in the plane of intersection of historical, political, sociological, legal, psychological, cultural-cultural discourses. It is determined that the essence of the community in the context of scientific discourse appears on two levels: practical (as a form of social existence) and the theoretical, spiritual-existential level (as ideological construct, symbol, archetype of the ideal model of interaction of people).

Key words: community; public; citizen; civil society; local community; territorial team; the community; social community; social phenomenon.

Постановка проблеми. Друге десятиліття XXI ст. показує, що актуальні питання суспільної трансформації України все ще залишаються невирішеними. Більше того, українське суспільство опинилося перед новими проблемами, від подолання яких залежить його подальший ефективний розвиток. Ідеться про невизначеність стратегій суспільного поступу, загрозу суспільного розколу, повільний розвиток громадянського суспільства та інші труднощі, які перешкоджають курсу України на демократизацію, європеїзацію.

Теоретико-правовий аналіз складного характеру суспільних трансформацій сучасної України вимагає розробки нових концептів, способних здійснити їх усебічну теоретичну репрезентацію. До таких належить концепт громади, який визначає соціальну картину життя як у плані його конституювання, так і в аспекті його концептуалізації. Тема громади «є новітнім ефективним епістемологічним полем відтворення та конструювання складних процесів соціальної реальності, створює одну із важливих передумов для розуміння динаміки соціальності і побудови динамічних онтологій» [1, с. 15]. Разом з тим, в Україні вона має давню традицію, урахування якої забезпечить, на наш погляд, ефективне осмислення глобальних і локальних суспільних трансформацій сьогодення.

Аналіз дослідження проблеми. У сучасному вітчизняному науковому дискурсі громада стає предметом політологічних (Л. Нагорна, А. Мальгіна, Ю. Панейко), соціологічних (Л. Овчиннікова, Н. Шматко), психологічних (В. Васютинський), історичних (М. Капраль, В. Кравченко, І. Козюра, В. Куйбіда), правових (М. Баймуратов, О. Батанов, Ю. Волошин, Т. Голікова, П. Гураль, В. Григор'єв, А. Крусян, М. Орзіх), державно-управлінських (М. Бесчастний, А. Коваленко, О. Лазор, Л. Михайлишин, О. Сушинський, Л. Ярічевська) розвідок. Соціально-філософський аналіз окремих аспектів функціонування громади здійснили А. Карась, А. Колодій, Ю. Бойко, Т. Бойко.

Однак, незважаючи на значну кількість публікацій, дефініція громади в умовах трансформації українського суспільства все ще залишається не розкритою всебічно і вимагає свого подальшого вивчення.

Метою статті є окреслити особливості тлумачення поняття «грумада» в сучасному суспільствознавстві та розкрити його методологічний потенціал як інструмента побудови теоретико-правових конструктів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження означеної проблематики доцільно розпочати з виявлення семантичних напластувань та розгляду генези поняття «грумада», що дозволить здійснити структурний аналіз його змісту. Вже на початковому етапі дослідження дефініції «грумада» та похідних від нього термінів «грумадське», «грумадянин», «грумадянське суспільство» виявляється їх широкий ужиток у сучасних наукових студіях. Водночас велика увага суспільних наук, зокрема юриспруденції, до проблематики, пов'язаної з грумадою, та надзвичайно багатий аналітичний арсенал і широкий дослідницький діапазон розгляду породжують багатозначність цього поняття, а отже, потребує попереднього тлумачення.

В етимологічному словнику української мови термін «грумада» визначається як 1) «суспільство, група, товариство; 2) великий предмет, купа» і генетично пов'язується зі старослов'янським грумада – «купа, вогнище» [2, с. 600]. Відомо, що культ вогнища в давніх слов'ян, як і в інших народів світу, існував здавна. В житті наших предків вогнище виконувало роль не лише джерела тепла, центру оселі, а й символу роду, непорушності сімейних зв'язків, неперервності поколінь, що концентровано втілювалося в метафорі «родинне вогнище». Більше того, світло на наше поняття проливає той факт, що в українській мові вогнищем називається також «джерело, місце, звідки що-небудь поширюється; центр, зосередження чого-небудь» [3, с. 715]. Отож, для давніх українців грумада поставала не просто формою родової общинності, як це підкреслювалось в науковій літературі радянської доби, а джерелом суспільного життя, центром єднання роду на основі спільних для його представників цінностей.

Зі словом грумадити – «згрібати, складати що-небудь в одне місце» – пов'язує поняття «грумада» тлумачний словник сучасної української мови, інтерпретуючи його як 1) групу людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін.; 2) об'єднання людей, які мають загальні інтереси, завдання [4, с. 175]. Як бачимо, під грумадою мається на увазі локалізоване в «одному місці» (спільному просторі та часі) соціальне утворення, основою якого є спільність умов існування, інтересів, завдань та цілей його членів.

Аналіз іншомовної літератури дає підстави твердити про семантичну близькість до терміна «грумада» таких термінів, як «community» (англ.), «Commune» (фр.), «Gemeinschaft» (нім.), «сообщество» (рос.). Так, в англійській мові термін «грумада» – «community» – утворено з двох слів «common» (спільний) та «unity» (об'єднання). Німецьке поняття «Gemeinschaft» може бути перекладене як «спільнота», «грумада», «єдність» і складається з двох частин: gemein – спільний, schaft – стрижень, стовбур. Подібний зміст розкриває семантичний аналіз російського перекладу терміна – «сообщество», «община» – «сообща», «спільно».

Водночас уважне вивчення дефініцій цього поняття в європейських та українській мовах засвідчує суттєву різницю в підходах до його тлумачення: якщо вищезгадані однокореневі іншомовні терміни пов'язані зі словом «спільне», то в Україні «грумада» означає насамперед «зібрання», «нагрумадження», «скупчення». Тобто грумада в системі українського мовлення тлумачиться як єднання груп, людей тощо заради подолання розмежування між ними. Цей факт, на наш погляд, і пояснює корінний зв'язок українського терміна «грумада» з поняттям «грумадянське суспільство», який відсутній в англійській (civil, civic society), німецькій (Zivilgesellschaft, Bürgergesellschaft), російській (гражданское общество) мовах.

Більше того, наукова спільнота обговорює нині питання й про різницю між термінами «грумада» і «спільнота». Зокрема, В. Васютинський на підставі ступеня єдності членів групи в спільній життєдіяльності першу розглядає як цілком реальну, кількісно, просторово і формально визначену соціальну групу (частіше велику, рідше середню), а другу – менш визначену групу, наявність якої більшою мірою спирається на суб'єктивні бажання й прагнення осіб, що до неї належать [5, с. 10].

У науковому дискурсі поряд зі словом «грумада» вживається й інший термін – «соціальна спільність». Він означає різноманітну сукупність людей, для яких характерні деякі однакові риси життєдіяльності і свідомості [6, с. 193]. Ознаками соціальної спільноти, відтак, вважається спільність території, інтересів, потреб, поведінки і цілей її членів. У такому разі під визначення соціальних спільностей потрапляють різні форми соціальних взаємодій та прагнень людей – місто, село, трудовий колектив, натовп дружніх людей, сім'я тощо.

Отже, соціальна спільнота – поняття більш широке, аніж громада. Разом з тим, суттєвою відмінністю громад від інших соціальних спільнот, на думку сучасних дослідників, є те, що об'єднуються в них люди з метою покращання себе та світу, в якому вони живуть [7, с. 21]. Тобто як соціальний феномен громада є осередком громадської активності, в сферу якої, за А. Гусевою, входять участь у вирішенні спільних проблем, розробка та реалізація програм розвитку громади, контроль влади та відстоювання прав громадянина [8, с. 13].

Загалом, у сучасному вітчизняному науковому дискурсі представлені різноманітні погляди на сутність і зміст поняття «грумада». Причина, на думку Л. Абрамова та Т. Азарової, полягає в тому, що громада – це складне, багатоаспектне, багаторівневе утворення, а кожна наука акцентує увагу на одній зі сторін досліджуваного феномена [9, с. 9]. Складність та багатовимірність феномену громади, отже, вимагає аналізу його сутності в площині перетину історичного, політологічного, соціологічного, правового, психологічного, культурологічного дискурсів.

Так, з позицій свого предмета і методології розглядає соціальну спільність (грумаду) історична наука, інтерпретуючи її як суспільно-історичну форму людської дійсності, що утворилася на підставі спільності історичного минулого. За радянської доби в історичних працях для позначення спільноти людей, об'єднаних за територіальною або родинною ознаками, вживався термін «община». У Великій радянській енциклопедії ці поняття не розрізняються, а громадою називається «сільська община на Україні і в Білорусі до початку ХХ ст.» [10].

Сучасні історики продовжують визнавати громадою «самоврядну виробничу і соціальну групу», а основними її історичними формами називають «первісну і селянську» або «сусідську», «сільську» чи «землеробську» [11, с. 408]. Більше того, поняття «грумада» і «община» й сьогодні фактично ототожнюються [11, с. 370]. Подібне розуміння виявляємо і в системі сучасного вітчизняного мовлення, в якій вищезгадані поняття розглядаються як синоніми [12, с. 378].

Витоки такого тлумачення громади пов'язані з пануванням у радянському суспільствознавстві марксистського формаційного підходу, за яким історія уявлялася закономірною зміною одних соціальних формацій іншими. Все суспільне буття, вважали прихильники марксистсько-ленінізму, започатковується і визначається тільки виробництвом засобів життя. У контексті такого підходу громада розглядається як архаїчне, найбільш раннє соціальне утворення, яке поступилося наступним, досконалішим за рівнем розвитку виробничих відносин і продуктивних сил суспільно-історичним формаціям – рабовласницькій, феодальній, капіталістичній і соціалістичній.

Громада, яка ототожнювалася зі спільністю, місцевим населенням тощо не була предметом уваги радянських учених. «Подальша політична та інтелектуальна історія України, позначена постанням націоналізму та більшовизму, веде до піднесення політичної цінності нації та держави та, відповідно, до витіснення терміна «грумада» з політичного словника, зазначає С. Йосипенко – за ним у ХХ ст. намагаються закріпити лише значення сільської територіальної громади. У період свідомого й цілеспрямованого зближення російської та української мов у Радянській Україні навіть це значення намагаються витіснити російським словом «община» [13, с. 237].

Однак такі версії суспільної трансформації від первісної общини досоціалістичного суспільства не виявляють належної життєздатності, адже «розвиток» різних народів світу не є лінійним, що переконливо обґрунтовував у своїх працях ще М. Драгоманов. До того ж, на думку сучасних російських філософів, епістемологічний характер концепту «община» потребує суттєвого перегляду через його неспроможність відтворити всю складність сучасних суспільних трансформацій, що супроводжуються ускладненням соціальних структур, домінуванням 16 індивідуалістичних мотивів над колективістськими [14, с. 51]. Причина такої неспроможності, на їхню думку, криється в закритому характері общини, яка належить доіндустріальному етапу в розвитку людства.

Натомість громада (спільнота), яка постає репрезентантом складної множини соціальних зв'язків, навпаки виявляє свою спроможність глибоко і повно відобразити трансформацію постіндустріального суспільства.

Термін «громада» широко застосовується в правовій та соціально-політичній думці, позначаючи переважно «самоврядну одиницю». Підставами об'єднання людей у громади в ній визнаються територіальна, етнічна, соціальна спільності, а метою – реалізація інтересів та забезпечення їхніх прав. На законодавчому рівні і в переважній більшості юридичних та політико-правових досліджень громади визначаються формально як населення певної території. Згідно зі ст. 6 Закону України «Про місцеве самоврядування» (1997), «територіальна громада» – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [15].

Це свідчить про те, що значного поширення в Україні набуває уявлення про громаду як елемент адміністративно-територіального устрою чи суспільно-політичної організації країни. Тому в правознавчих студіях замість «територіальної громади» нерідко вживається термін «територіальний колектив», що означає «сукупність фізичних осіб, які постійно мешкають на певній території та пов'язані територіально-особистісними зв'язками системного характеру» [16, с. 115]. Суттєвою вадою такого, по суті, топографічного розуміння, є те, що на перший план виходить не соціальний чи духовно-моральний компонент належності людини до спільноти, а територіальний чинник її ідентичності. Таке вузьке тлумачення громади, на наш погляд, не виходить за межі радянського підходу, за якого «прописка була визначною рисою людини», і не відображає соціальне буття людей у всій його повноті та багатоманітності.

Прагнучи уникнути однобічності і схематизму в тлумаченні громади, інші сучасні науковці підкреслюють, що інтеграція людей у громаду здійснюється не лише за територіальною приналежністю, а й «з метою спілкування, виховання, виробництва тощо, має природний характер, відбувається на добровільній, свідомій основі, із врахуванням уявлень, побажань, мотивів, прагнень кожної людини або більшості людей» [17, с. 52]. Тому всю багатовимірність і складність цієї форми суспільної організації сучасна соціальна правова думка прагне розкрити через такі її інтегральні характеристики, як традиції, наявність системи соціально обумовлених інтересів та життєвих потреб (територіальних та особистісних) тощо.

У науці з державного управління, яка досліджує громаду в контексті проблематики розбудови громадянського суспільства та становлення демократії в державі, набуває поширення поняття «самодостатня громада». Причому методологи аналізу феномену місцевого самоврядування заперечують первинність його економічного підґрунтя, виокремлюючи низку найістотніших, на їх погляд, ознак «самодостатньої громади»: статус первинного суб'єкта місцевого самоврядування; самоокупність економічної системи; наявність території та населення для розширеного відтворення; населення громади репрезентує себе як частинка громадян [17, с. 53]. Метою такого всебічного підходу до визначення поняття, на нашу думку, є спроба запропонувати новий концепт осягнення суспільної самоорганізації, який би враховував комплексний, багатофакторний, антропоцентричний характер громадського буття.

Підвищений інтерес до поняття «громада» спостерігається і з боку зарубіжних фахівців із соціальної роботи, які, починаючи з кінця 60-х років, здійснюють спроби узагальнити теоретичні знання та практичний досвід соціальної роботи в громаді. В сучасній Україні, де існує потреба поєднання зарубіжного досвіду і власних традицій вирішення соціальних проблем, становлення соціальної роботи в громаді супроводжується дискусіями щодо сутності, чинників і механізмів функціонування громади. Невизначеними залишаються не лише зміст соціальних програм та стратегії діяльності соціальних працівників, а й саме поняття громади.

Так, неоднозначність тлумачення громади характерна для короткого понятійно-термінологічного словника із соціальної роботи (2001 р.), який наводить чотири різні трактування, за якими громада це: 1) форма соціальної організації, яка виникла на основі родинних зв'язків і характеризується спільним володінням засобами виробництва, повним або частковим самоуправлінням;

2) за Ф. Тьоннісом, на відміну від суспільства тип організації соціального життя з органічним зв'язком частин, що складають соціальне ціле; 3) сукупність людей, об'єднаних спільним інтересами, які володіють спільними правами й обов'язками і підпорядковуються одним і тим же законам; 4) організація, що самоуправляється, має публічно-правові функції (міські комуни, земляцтва і т.д.); низова адміністративно-територіальна одиниця в ряді країн – англ. *commune/ community*; нім. *Gemeinde* f=, -en; угор. *kozosseg*; рос. *община* [18]. Як бачимо, поряд з історичною, топографічною інтерпретацією та трактуванням Ф. Тьонніса, подано тлумачення громади як сукупності людей, об'єднаних спільними інтересами. Однак звертає на себе увагу той факт, що почуття «спільності» стосується не лише інтересів та прав, але й проблем, єдиного соціокультурного досвіду, духовної єдності тощо, про які у визначенні не йдеться.

Багатовимірність цього соціального феномену підкреслює також В. Попович, на думку якого, «громада не є лише фізичною територією або скупченням мешканців, вона існує завдяки соціальному перетину психологічних, побутово-економічних та юридичних засад» [19, с. 127–130]. Констатуючи в українській науковій літературі із соціальної роботи цілковитий термінологічний різнобій, Т. Семигіна зазначає, що термін «громада» застосовують не лише до «конкретних людей та місця», а також до «абстрактного досвіду, соціальних стосунків і прагнень». Дослідниця підкреслює, що «поняття громада за інтересами» в Україні ще належить відродити або радше прищепити це поняття, а головне – ідею взаємодопомоги членів громади, що є справою не одного дня з огляду на виплекану впродовж десятиріч звичку орієнтуватися на державу» [20, с. 11]. Тобто фахівці із соціальної роботи акцентують на відчутті солідарності, що об'єднує членів громади, на їх здатності до суспільної допомоги і взаємопідтримки. Громада в такому аспекті інтерпретується як корелят взаємопідтримки, взаєморозуміння людей, особлива форма поліпшення соціальних зв'язків через особисту активну участь індивіда в мережі суспільних відносин.

Як соціальну підструктуру, об'єднану перманентною загальною діяльністю, визначає громаду соціальна педагогіка. Так, у соціолого-педагогічному словнику поняття «громада» розкривається через найближче до нього родове поняття «соціальна структура суспільства» [21, с. 43]. Оскільки під соціальною структурою розуміють сукупність функціонально взаємозалежних елементів-підструктур, то автори словника виділяють видову відмінність такої підструктури, властиву тільки їй – те, що ця підструктура, на відміну від інших елементів суспільства, утворена «перманентною загальною діяльністю». По суті, це змістовно не вирізняє громаду з-поміж інших суспільних підструктур, об'єднаних спільною діяльністю, які теж розглядаються як взаємопов'язані між собою різні елементи цілісної суспільної системи (індивіди, соціальні групи, верстви, класи, спільності).

Соціально-психологічний підтекст поняття «громада» акцентує В. Васютинський, який розглядає сутність цього соціального феномену крізь призму міжособової взаємодії. Вчений визначає громаду як колективний суб'єкт, існування якого ґрунтується на переживанні належними до нього індивідами своєї колективної спільності, єдності, психологічної близькості. Разом з тим, дослідник зауважує, що міжособова взаємодія (у різних її вимірах) тривалий час не викликала багато уваги з боку психологів: «у кращому разі йшлося про активність особи в «колективі», цим психологічно насиченим, але ідеологічно вихолощеним терміном називали майже будь-яку сталу групу радянських людей» [22, с. 37]. Однак саме спільнота постає щодо індивіда формою організації соціального середовища, в якому він перебуває, до якого належить і до якого певним чином устосунковується. Причому різниця між колективом-організацією і спільнотою, на думку вченого, криється в різному рівні «обов'язковості» особи: в організації чи трудовому колективі цей рівень вищий. Отже, у спільноті індивіди об'єднуються добровільно, нерідко з метою подолання таких екзистенційних станів, як відчай, туга, пасивність, самотність тощо.

Природно, що велику увагу до фундаментальних основ суспільного буття, зокрема й до сутності громади, виявляє українська соціологічна думка. Скажімо, М. Шаповал розглядає громаду вищою формою суспільних скупчень, оскільки та включає в себе прості і складні скупчення. На його думку, в прості скупчення індивіди об'єднуються за однією ознакою (мовною, релігійною, територіальною, расовою, статевою, матеріальною, професійною, політичною тощо), а в складніших скупченнях люди об'єднані за двома чи більше ознаками (подвійна, потрійна і т. д.

кумуляція). Громаду вчений інтерпретує як «територіальну і публічно-правову одиницю, що в певних межах самоуправляється, має примусову владу над своїми членами» [23, с. 162].

Усвідомленню плідності застосування поняття «спільнота (громада)» при аналізі сучасних суспільних трансформацій сприяли ідеї Н. Черниш. Дослідниця розглядає його як репрезентант середнього (мезорівня) суспільної організації, структурними елементами якої є соціальні інститути – сім'я, місцева влада, неурядові організації, церква, релігійні конфесії тощо [23, с. 149]. Загалом, соціологічний підхід апелює до громади, насамперед, як до емпірично визначеної сукупності людей, поєднаних спільними характеристиками. Причому до таких характеристик соціологи зараховують «відносну цілісність, усвідомлення людьми своєї приналежності до неї (ідентифікація і самоідентифікація), схожі умови життя і діяльності, наявність певних просторово-часових полів буття, реалізація функцій самостійного суб'єкта соціальної і історичної дії і поведінки на основі володіння та використання різних ресурсів» [23, с. 3–12].

Отож, множинність контекстів буття громади (правовий, топографічний, економічний, історичний, політичний, побутовий, соціокультурний тощо) та великий інтерес з боку різних наукових дисциплін, свідчить про її поліморфність та функціональну багатомірність як форми соціального буття. В сучасних умовах це дозволяє розглядати громаду ефективним репрезентантом соціального у всій його складності і цілісності.

Водночас на тлі множини різнопредметних та різновекторних підходів до інтерпретації поняття «громада», особливої ваги набуває філософсько-правовий підхід. Соціальна філософія як учення про засади мудрого життя і сприйняття суспільства вивчає громаду загалом як цілісну систему у взаємодії всіх сторін, досліджує її місце в суспільній організації. З позицій філософсько-правового підходу важливими виявляються питання про онтологічну сутність громади, її екзистенційні підстави та аксіологічний потенціал, характер зв'язку між членами тощо. Водночас у відповідях на них сучасна соціально-філософська думка також не виявляє одностайності.

Щодо змісту цього терміна, то визначеність у його тлумаченні також відсутня. Зокрема, «Філософський словник соціальних термінів» (2005) поняття «громада» не розглядає, натомість соціальну спільноту визначає як сукупність людей, об'єднаних спільними утворюючими ознаками (чинниками), наприклад, поселення, мова, релігія, професія, розмір прибутку, єдність мети та завдань діяльності тощо [24, с. 220].

Ще більше ситуація ускладнюється постмодерністською філософською рефлексією, яка іноді загалом ставить під сумнів спроможність соціально-філософських понять організувати соціальну практику та соціальні дослідження. Складну динаміку сучасної соціальності, на думку російського філософа П. Гречка [18, с. 63], здатне відобразити поняття «ком'юніті», під яким він розуміє порівняно невеликий (локальні) кластер, що складається навколо сім'ї, домоволодіння, району проживання (іноді і місця роботи) і базується на повсякденних паттернах (моделях) соціальної взаємодії.

У такій ситуації термінологічних різночитань і різноманіття версій суспільної організації надзвичайно цінним при визначенні сутності громади та її ролі в трансформаціях українського суспільства, на наш погляд, є вітчизняний соціально-філософський досвід. В українській філософській традиції поняття «громада» застосовувалось до різних явних форм життя людей та їх взаємодій, котрі мають спільне культурно-історичне коріння. Такими історичними типами об'єднань людей були первісні, сільські (землеробські) громади, спілки, братства, цехи тощо.

Найпоширенішою і однією з перших форм гуртування давніх українців була сільська (землеробська) громада. Для українців, як народу з давніми і міцними землеробськими традиціями, громада була не просто об'єднанням людей для виконання виробничих функцій і громадських справ, а, насамперед, утіленням таких традиційних українській хліборобській культурі цінностей, як дім, мир, любов до рідної землі.

Отже, громада в Україні постала не просто як об'єднання людей на підставі спільних інтересів і цілей, а як поле реалізації, самоздійснення людини та загальнолюдських цінностей. Аксіологічною основою української громади слугували ідеї свободи, братерства, злагоди,

справедливості. Зазначимо, що вироблене в системі українського світорозуміння тлумачення громади як системи взаємозв'язків і взаємовідносин людей, які ґрунтуються на культурі, співзвучне сучасним західним комунітаристським концепціям, кульмінаційним акцентом яких є «розгляд спільнот як осередків моральності».

У контексті комунітаризму (А. Етціоні, М. Сендел, Ч. Тейлор та ін.) основною метою кооперації людей визнається досягнення морального консенсусу, а онтологічна сутність громади визначається, насамперед, на духовно-екзистенційному рівні і вбачається в комунікації.

Ураховуючи вищесказане, можна дійти висновку, що сучасна інтерпретація громади характеризується багатозначністю, суперечливістю та незавершеністю. Разом з тим, аналіз численних теоретичних напрацювань у різних галузях гуманітарного знання дозволяє твердити про те, що громада трактується і у вузькому, і широкому значенні.

У широкому розумінні громада постає особливою формою цілеспрямованої взаємодії та організації людей на підставі територіальної, виробничої, політичної, соціальної спільноти та з метою вирішення проблем власного життєзабезпечення. Громада визначається як осередок соціального життя людей, спосіб просторово-територіального облаштування їх буття.

У вузькому значенні слова громада визначається гуманітарною думкою як осередок моральності, взаємопідтримки та спілкування. Тобто в контексті такого підходу громада тлумачиться полем реалізації найважливіших екзистенційних потреб людини – потреби у встановленні зв'язків, у піклуванні про іншого, у подоланні пасивної тваринної природи, у почутті стабільності і безпеки, в ідентичності та відданості. Належність людини до громади якраз і забезпечує реалізацію сутнісного потенціалу та задоволення основних екзистенційних потреб особистості. Громада у цьому сенсі є ефективним механізмом долучення індивіда до «громадського».

У світлі обох визначень до найхарактерніших загальних ознак громади, відносимо: спільність території, на якій проживають люди; згуртованість, єднання її членів; ефективну міжособистісну взаємодію; здатність підтримувати і відтворювати високу інтенсивність внутрішніх зв'язків; культуротворчий потенціал (спільність норм і цінностей). Водночас, виходячи на простір соціально-філософської рефлексії, погоджуємось з думкою С. Йосипенка, який визначає громаду не лише як первісну й елементарну форму соціальної організації, а і як особливу форму соціальної самоорганізації, яка не знає ієрархії та домінування, навіть модель ідеального суспільства [13, с. 233]. Ідеї свободи, згуртованості, суспільної взаємопідтримки і справедливості, таким чином, є онтологічною підставою громади.

В епістемологічному плані аналіз архетипу чи «ідеального» типу громади як такої логіко-теоретичної структури, яка втілює і транслює з покоління в покоління цінності, переконання і норми, дозволить пояснити начала і структуру соціального буття та місце людини в спільноті.

Громада як архетип є символом колективного буття, своєрідним «кодом» соціального життя, логічною схемою-орієнтиром, необхідним у життєво-практичних ситуаціях суспільного існування. Це світоглядний конструкт, який концентрує соціокультурний досвід та традиції народу, втілює ідеали взаємопідтримки, спілкування, взаємної злагоди, громадської активності. Незважаючи на зміни умов суспільного функціонування та характер суспільних перетворень, архетип громади постійно відтворюється, постаючи запорукою збереження тотожності культури існування кожної окремо взятої соціальної спільноти, народу і відтворення особистості.

Висновки. Вищезазначене дозволяє зробити висновки про те, що сутність громади в контексті наукового дискурсу виявляється на двох рівнях: практичному (як форма суспільного буття) та теоретичному, духовно-екзистенційному рівні (як світоглядний конструкт, символ, архетип ідеальної моделі взаємодії людей). Отож, громада – це особлива форма соціальної самоорганізації, яка не знає ієрархії та домінування, а також семантико-символічний конструкт, що

втілює уявлення людей про форми організації соціальності на підставах громадської активності, взаємної підтримки та взаємної злагоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герменевтика сообщества : материалы конференции. Отв. ред. С. И. Голенков и др. Самара : Изд-во «Самарский университет», 2011. 316 с.
2. Етимологічний словник української мови : в 7 т. Редкол. : О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ, Наукова думка, 1982. Т. 1. 600 с.
3. Словник синонімів української мови : в 2 т. А. А. Бурячок та ін. Київ: Наукова думка, 2006. 378 с.
4. Тлумачний словник сучасної української мови / уклад. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко ; за ред. В. С. Калашника. Харків : Белар-книга, 2005. 992 с.
5. Александер Дж. С. Парадокси громадянського суспільства. *Соціологія : Теорія, методи, маркетинг*. 1999. № 4. С. 27–41.
6. Словник української мови : в 11 томах. АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970. Т. 1. С. 715.
7. Громади України : на шляху відродження / відп. за вип. К. Гуриєнко. Київ: Ай-Бі, 2002. 248 с.
8. Гусева А. В. Психологічні чинники готовності до громадської активності: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2009. 19 с.
9. Абрамов Л. К., Азарова Т. В. Центр місцевої активності для розвитку громади. Кіровоград : ІСКМ, 2012. 144 с.
10. Українська радянська енциклопедія: в 12-ти т. / за ред. М. Бажана. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974–1985. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012646>.
11. Лисенко І. М. Територіальна громада в системі громадянського суспільства. *Науковий вісник «Гілея»*. 2009. Вип. 28. С. 362–372.
12. Словник синонімів української мови : в 2 т. / А. А. Бурячок та ін. Київ: Наукова думка, 2006. 378 с.
13. Європейський словник філософії : Лексикон неперекладностей / під кер. Барбари Кассен ; пер з фр. Т. 2. Київ : Дух і літера, 2011. 488 с.
14. Громадсько-активні школи в Україні: кроки до дій : посібник зі створення та управління громадсько-активною школою. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». 2-ге вид. Київ : СПД-ФО Парашин К. С., 2008. 164 с.
15. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97. *Вісник Верховної Ради України. База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97>.
16. Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть : актуальные проблемы становления и развития в Украине: монографія. Одес. нац. юрид. акад. Одесса : Юрид. л-ра, 2003. 245 с.
17. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні : поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2. С. 51–57.
18. Понятійно-термінологічний словник з соціальної роботи / за ред. І. В. Козубовської, І. І. Миговича. Ужгород : Мистецька лінія, 2001. 152 с.
19. Попович В. М. Моделі соціальної роботи в громаді: можливості розвитку в Україні. *Грані*. 2013. № 3 (95). С. 127–130.
20. Семигіна Т. Робота в громаді : практика й політика. Київ: Видавничий дім «КМ Академія». 2004. 180 с.
21. Соціолого-педагогічний словник. За ред. В. В. Радула. Київ: «ЕксОб», 2004. 304 с.
22. Васютинський В. Психологічні виміри спільноти: монографія. Київ: Золоті ворота, 2010. 120 с.
23. Шаповал М. Загальна соціологія. Київ: Український центр духовної культури, 1996. 368 с.
24. Філософський словник соціальних термінів. Упоряд. В. П. Андрущенко. 3-те вид., оновл. Харків : Р.И.Ф., 2005. 672 с.

REFERENCES

1. *Hermenevtyka soobshchestva* [Hermeneutics of the community: materials conferences.]: materyaly konferentsyy. Отв. ред. S. Y. Holenkov y dr. Samara : Yzd-vo «Samarskyi unyversytet», 2011. 316 p.
2. *Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy* : [The etymological dictionary of the Ukrainian language] v 7 t. Redkol. : O. S. Melnychuk (hol. red.) ta in. Kyiv, Naukova dumka. 1982. T. 1. 600 p.
3. *Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy* [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language]: v 2 t. A. A. Buriachok ta in. Kyiv: Naukova dumka, 2006. 378 p.
4. *Tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language] / Uklad. L. P. Kovryha, T. V. Kovalova, V. D. Ponomarenko ; za red. V. S. Kalashnyka. Kharkiv : Belar-knyha, 2005. 992 p.
5. Aleksander Dzh. S. *Paradoksy hromadianskoho suspilstva. Sotsiologhiia : Teoriia, metody, marketynh* [Paradoxes of civil

society. Sociology: Theory, methods, marketing]1999. No. 4. P. 27–41. 6. **Slovník ukrajinšći movy : v 11 tomakh** [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes.] AN URSS. Instytutmovoznavstva ; za red. I. K. Bilodida. Kyiv, 1970. T. 1. P. 715.7.**Hromady Ukrainy : na shliakhu vidrozhennia.**[Communities of Ukraine: on the path of rebirth] Vidp. za vyp. K. Huryienko. Kyiv: Ai-Bi, 2002. 248 p. 8. Husieva A. V. **Psykhologichni chynnyky hotovnosti do hromadskoi aktyvnosti** [Psychological factors of readiness for social activity]: avtoref. dys. kand. psykhol. nauk: 19.00.01; Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa, 2009. 19 p. 9. Abramov L. K., Azarova T. V. **Tsentr mistsevoi aktyvnosti dlia rozvytku hromady.** [Center of local activity for community development.] Kirovohrad : ISKM, 2012. 144 p.10. **Ukrainska radianska entsyklopediia:** [Ukrainian Soviet Encyclopedia: in 12 volumes.] v 12-ty tomakh / Za red. M. Bazhana. 2-he vyd. Kyiv : Holovna redaktsiia URE, 1974–1985. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0012646/> 11.Lysenko I. M. **Terytorialna hromada v systemi hromadianskoho suspilstva** [Territorial community in the system of civil society]. Naukovyi visnyk «Hileia». 2009. Vyp. 28. P. 362–372. 12. **Slovník synonymiv ukrajinšći movy** [Dictionary of synonyms of the Ukrainian language]: v 2 t. A. A. Buriachok ta in.Kyiv: Naukova dumka, 2006. 378 p.13.**Ievropeiskyi slovník filosofii : Leksykon neperekladnosti. Pid ker. Barbary Kassen** [European Dictionary of Philosophy: Lexicon of Implications. Under the control Barbie Cassen;] ; per z fr. T. 2. Kyiv : Dukh i litera, 2011. 488 p. 14. **Hromadsko-aktyvni shkoly v Ukraini: kroky do dii : posibnyk zistvorennia ta upravlinnia hromadsko-aktyvnoiu shkoloiu.** [Community-Based Schools in Ukraine: Steps to Action: A Guide to Establishing and Managing Public-Active Schools]Vseukrainskyi fond «Krok za krokom». 2-e vyd. Kyiv : SPD-FO Parashyn K. S., 2008. 164 p. 15. **Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini.** [About local government in Ukraine] Zakon Ukrainy vid 21.05.1997 r. No. 280/97. Visnyk Verkhovnoi Rady Ukrainy.Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / VR Ukrainy. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97>. 16. Baimuratov M. A., Hryhorev V. A. **Munytspalnaia vlast : aktualnye problemy stanovleniia y razvytia v Ukraine:** [Municipal power: actual problems of establishment and development in Ukraine:] monohrafiia. Odes. nats. yuryd. akad. Odessa : Yuryd. l-ra, 2003. 245 p. 17. Batanov O. V. **Terytorialna hromada – pervynnyi subiektmunytspalnoi vlady v Ukraini : poniattia ta oznaky.** [Territorial community - the primary subject of municipal government in Ukraine: the concept and features.] Visnyk Tsentralnoi vyborchoi komisii. 2008. No. 2. P. 51–57. 18. **Poniatiino-terminologichnyi slovník z sotsialnoi roboty** [Concept and terminology dictionary of social work]. Za red. I. V. Kozubovskoi, I. I. Myhovycha. Uzhhorod : Mystetska liniia, 2001. 152 p. 19. Popovych V. M. **Modeli sotsialnoi roboty v hromadi: mozhlyvostirozvytku v Ukraini.** [Models of social work in the community: opportunities for development in Ukraine] Hrani. 2013. № 3 (95). P. 127–130. 20. Semyhina T. **Robota v hromadi : praktyka y polityka** [Work in the community: practice and politics]. Kyiv:Vydavnychiy dim «KM Akademiia». 2004. 180 p. 21. **Sotsiolohe-pedahohichnyi slovník.**[Sociological-pedagogical dictionary.] / Za red. V. V. Radula. Kyiv:«EksOb», 2004. 304 p. 22. Vasiutynskyi V. **Psykhologichni vymiry spilnoty:** [Psychological dimensions of the community] : monohrafiia. Kyiv: Zoloti vorota, 2010. 120 p. 23. Shapoval M. **Zahalna sotsioloheia.** [General sociology]. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 1996. 368 p. 24. **Filosofskyi slovník sotsialnykh terminiv.** [Philosophical Dictionary of Social Terms.] / Uporiad.V. P. Andrushchenko. 3-te vyd., onovl. Kharkiv : R.Y.F., 2005. 672 p.

Дата надходження:12.02.2019 р.